

Kontakterne mellem det danske og det tyske socialdemokrati omkring århundredskiftet

af Harald Koth

(elektronisk 'reprint' fra Arbejderhistorie 39/1992)

(lagt på www.aba.dk 11.04.2002)

Internationalismen var en central bestanddel af de socialdemokratiske partiers politiske teori og praksis. Den ytrede sig oftest som støtte til udenlandske organisationer og strejkende arbejdere andetsteds i verden. En forudsætning for at styrke den solidariske grundholdning var at informere om »vores partis« udvikling i andre lande. Harald Koth gennemgår her centrale socialdemokratiske aviser og tidsskrifter i Tyskland for at belyse denne holdning.

Det tyske socialdemokratis første kongres efter socialistlovenes afskaffelse fandt sted i Halle i oktober 1990; de 17 udenlandske gæster fra ni lande fejrede bl.a. med deres deltagelse den sejr, som deres værter havde tilkæmpet sig. Blandt gæsterne var Anthon Mundberg, en veteran i det danske socialdemokrati. Han tog også ordet på kongressen for at takke det tyske arbejderparti »for det, det hidtil har udrettet samt for det, som vi ved, det vil gøre i fremtiden«.⁽¹⁾ For at kunne leve op til denne generelle forventning var det nødvendigt at holde sig generelt dvs. internationalt informeret. Hvorvidt en sådan international orientering fandt sted kan undersøges ved hjælp af den internationale rapportering i »Vorwärts«, »Neue Zeit« og »Sozialistische Monatshefte«. I denne forbindelse er centralorganet »Vorwärts«, der udkom på alle hverdage undtaget mandag, meget vigtigt. Ved en umiddelbar betragtning synes det i høj grad at have orienteret sig internationalt. Antallet af artikler og notitser om de politiske eller økonomiske forhold i andre lande og navnlig om de proletariske bevægelser i disse lande var af betydeligt omfang; det er denne optælling, der gengives i tabel 1. Mellem 1891 og 1904 var der i gennemsnit i hvert nummer to til fire bidrag om udenlandske forhold.

Tabel 1 a: Rapportering i "Vorwärts" om den internationale arbejderbevægelse 1891-1895 (2)

	i alt		heraf økonomisk		heraf politisk	
	tal	%	tal	%	tal	%
Frankrig	911	24,0	382	41,9	529	58,1
Østrig/Ungarn	611	16,0	327	53,5	284	46,5
Storbritannien	558	14,7	381	68,2	177	31,8
Belgien	451	11,9	126	27,8	325	72,1
Schweiz	308	8,1	132	42,8	176	57,2
Italien	218	5,7	158	72,5	60	27,5
USA	172	4,5	97	56,4	75	43,6
Nederlandene	139	3,7	64	46,0	75	54,0
Spanien	93	2,4	30	32,2	63	67,8
Danmark	90	2,3	48	53,3	42	46,7
Sverige	45	1,2	7	15,5	38	84,5
Rusland	43	1,1	17	39,5	26	60,5
Rumænien	33	0,9	5	15,1	28	84,4
Norge	23	0,6	4	17,4	19	82,6
Australien	20	0,5	7	35,0	13	65,0
Portugal	16	0,4	1	6,3	15	93,7
Brasilien	14	0,3	1	7,1	13	92,9
Grækenland	10	0,3	-	-	10	100,0
Bulgarien	8	0,2	1	12,5	7	87,5
Polen	8	0,2	2	25,0	6	75,5
Chile	6	0,2	-	-	6	100,0
Irland	6	0,2	3	50,0	3	50,0
Finland	5	0,1	-	-	5	100,0
Japan	4	0,1	1	25,5	3	75,0
Canada	4	0,1	-	-	4	100,0
Argentina	2	0,1	-	-	2	100,0
Kina	1	-	-	-	1	100,0
Luxemburg	1	-	-	-	1	100,0
Mexico	1	-	-	-	1	100,0
	3801	100	1788	47,0	2013	53,0

Tabel 1 b: Rapportering i "Vorwärts om den internationale arbejderbevægelse 1901-1904 (3)

	i alt		heraf økonomisk		heraf politisk	
	tal	%	tal	%	tal	%
Frankrig	958	19,4	481	50,2	477	49,8
Italien	519	10,5	256	49,3	263	50,7
Østrig/Ungarn	498	10,1	338	67,9	160	32,1
Nederlandene	439	8,9	257	58,5	182	41,5
Rusland	389	7,9	57	14,7	332	85,3
Schweiz	316	6,4	169	53,5	147	46,5
Sverige	313	6,3	244	78,0	69	22,0
Belgien	303	6,1	81	26,7	222	73,3
Storbritannien	276	5,6	148	53,6	128	46,4
Danmark	260	5,3	173	66,5	87	33,5
USA	213	4,3	160	75,1	53	24,9
Spanien	157	3,2	117	74,5	40	25,5
Norge	107	2,2	61	57,0	46	43,0
Polen	64	1,3	-	-	64	100,0
Australien	32	0,6	6	18,8	26	81,2
Finland	29	0,6	8	27,6	21	72,4
Japan	24	0,5	5	20,8	19	79,2
Canada	13	0,3	10	76,9	3	23,1
Argentina	11	0,2	5	45,5	6	54,5
New Zealand	5	0,1	-	-	5	100,0
Luxemburg	4	0,1	-	-	4	100,0
Cuba	3	0,1	3	100,0	-	-
Bulgarien	2	-	1	50,0	1	50,0
Serbien	2	-	-	-	2	100,0
Portugal	2	-	1	50,0	1	50,0
Brasilien	1	-	-	-	1	100,0
Kina	1	-	-	-	1	100,0
Mexico	1	-	-	-	1	100,0
Rumænien	1	-	1	100,0	-	-
Sydafrika	1	-	1	100,0	-	-

Siderne i »Vorwärts« var tredelt på langs. Hver spalte kunne være på op til 140 linjer. Der er foretaget en optælling af det antal linjer, der behandler internationale forhold for årene 1903 og 1904. Det billede, som fremgår af tabel I over rækkefølgen af den frekvens, de enkelte lande optræder med, modificeres noget, men bekræftes i sin hovedtendens:

Tabel 2: Linjer i "Vorwärts" om den internationale arbejderbevægelse 1903/1904(4)

	linier	%
Frankrig	28535	24,0
Italien	12535	10,3
Østrig/Ungarn	11838	10,0
Rusland	10362	8,7
Nederlandene	9845	8,3
Schweiz	6917	5,8
Storbritannien	6568	5,5
USA	4214	3,5
Belgien	3322	2,8
Danmark	3314	2,8
Sverige	2775	2,3
Australien	1729	1,4
Norge	1698	1,4
Spanien	1357	1,1
Japan	470	0,4
sum		100,0

SPDs centralorgan var samtidig lokalblad for arbejderne i Berlin(5). Der måtte derfor føjes to bilag af samme omfang til bladets hoveddel på fire sider. Udover at give anledning til

konfliktbetonede politiske vurderinger var dette forhold yderligere en kilde til langvarige "Vorwärts"-diskussioner inden for det tyske socialdemokrati. Det, at der i gennemsnit blev ofret 175 linjer pr. nummer på udenlandske forhold, dvs. 1,25 spalter, betød, at der i bedste fald i gennemsnit blev brugt 5% af et gennemsnits nummer af "Vorwärts" på dette emne, selv hvis man ikke tæller underholdnings- og annoncestoffet med(6).

I begyndelsen af det 20. århundrede tegnede Danmark og den danske arbejderbevægelse sig for mere end 5% af det internationale stof i "Vorwärts". I samme periode fandtes også med hele 4% de fleste bidrag om de samme forhold i "Neue Zeit", det tyske socialdemokratis internationalt orienterede teoretisk-politiske organ. De danske arbejderes overvejende faglige kampe udgjorde tyngdepunktet med 3 artikler og en notits (dvs. 4 af de 9 bidrag, som mellem 1896 og 1904 udkom i "Die Neue Zeit" om den danske arbejderbevægelse). Ellers behandledes i én artikel hver bl.a. det danske socialdemokratis historie, danske statsborgeres udvisning fra Sønderjylland og arbejderbevægelsens modaktioner, Folketingsvalgene, Socialdemokratiet og liberalismen i Danmark.

Tabel 3: Bidrag i "Neue Zeit", der allerede i titlen angiver, at der er tale om den internationale arbejderbevægelse. Fortsatte artikler kun medregnet én gang. (7)

	10/1882- 09/1896		10/1886- 09/1900		10/1900- 09/1904		10/1904- 09/1908		10/1908- 09/1912		Sum	%
	antal	%	antal	%	antal	%	antal	%	Antal	%		
Rusland	5	6,4	4	4,7	10	7,6	48	28,8	16	9,6	83	13,1
Frankrig	8	10,3	7	8,2	27	20,5	16	9,4	21	12,6	79	12,5
Storbrit.	17	21,8	11	12,9	5	3,8	15	8,8	19	11,4	67	10,6
USA	9	11,5	6	7,1	10	7,6	11	6,5	24	14,4	60	9,5
Østrig	5	6,4	10	11,8	13	9,8	15	8,8	12	7,2	55	8,7
Italien	2	2,6	11	12,9	11	8,3	13	7,6	9	5,4	46	7,3
Holland	5	6,4	9	10,6	12	9,1	5	2,9	6	3,6	37	5,9
Belgien	3	3,8	6	7,1	9	6,8	4	2,4	10	5,9	32	5,1
Schweiz	6	7,7	5	5,9	2	1,5	2	1,2	9	5,4	24	3,8
Polen	5	6,4	3	3,5	1	0,8	6	3,5	6	3,6	21	3,3
Finland	-	-	-	-	3	2,3	6	3,5	6	3,6	15	2,4
Ungarn	1	1,3	2	2,4	1	0,8	2	1,2	9	5,4	15	2,4
Danmark	-	-	3	3,5	6	4,6	3	1,8	2	1,2	14	2,2
Argent.	2	2,6	-	-	4	3,0	2	1,2	2	1,2	10	1,6
Spanien	-	-	2	2,4	5	3,8	1	0,6	1	0,6	9	1,4
Sverige	1	1,3	1	1,2	2	1,5	2	1,2	2	1,2	8	1,3
Bøhmen	4	5,1	3	3,5	-	-	-	-	-	-	7	1,1
Bulgarien	-	-	1	1,2	2	1,5	1	0,6	2	1,2	6	0,9
Japan	1	1,3	-	-	1	0,8	1	0,6	3	1,8	6	0,9
Serbien	-	-	-	-	3	2,3	1	0,6	2	1,2	6	0,9
Norge	-	-	-	-	3	2,3	2	1,2	-	-	5	0,8
Australien	1	1,3	-	-	2	1,5	1	0,6	1	0,6	4	0,6
Letland	-	-	-	-	-	-	4	2,4	-	-	4	0,6
Armenien	1	1,3	-	-	-	-	2	1,2	-	-	3	0,5
Rumænien	1	1,3	-	-	-	-	2	1,2	-	-	3	0,5
Tyrkiet	-	-	-	-	-	-	1	0,6	2	1,2	3	0,5
Kina	-	-	-	-	-	-	-	-	2	1,2	2	0,3
Sydafrika	-	-	1	1,2	-	-	1	0,6	-	-	2	0,3
Brasilien	1	1,3	-	-	-	-	-	-	-	-	1	0,2
Bolivi	-	-	-	-	-	-	1	0,6	-	-	1	0,2
Cuba	-	-	-	-	-	-	1	0,6	-	-	1	0,2
Litauen	-	-	-	-	-	-	1	0,6	-	-	1	0,2
NewZealand	-	-	-	-	-	-	1	0,6	-	-	1	0,2
Portugal	-	-	-	-	-	-	-	-	1	0,6	1	0,2
	78		85		132		170		167		632	

At andelen af artikler om Tysklands nordlige nabo i begyndelsen af 1890'erne og efter 1905 lå under 2% skyldes sikkert ikke tidsskriftets redaktion. Bladet forøgede andelen af indlæg om udenlandske forhold fra omkring 41% i begyndelsen af 1890'erne til lidt under 50% i tiden forud for første verdenskrig.

Tabel 4: Nationale og internationale indlæg i "Neue Zeit".

(artikler, notitser og anmeldelser om de økonomiske, sociale, politiske og kulturelle forhold såvel som om arbejderbevægelsen er optalt) (8)

	10/1890-09/1894		10/1894-09/1908		10/1910-09/1914	
	antal	%	antal	%	antal	%
Tyskland	620	59,1	786	56,0	746	50,2
Internationalt (flere lande)	128	12,2	220	15,7	274	18,4
Internationalt (et land)	300	28,7	398	28,3	467	31,4
sum	1048	100,0	1404	100,0	1487	100,0

I "Sozialistische Monatshefte", der udkom fra 1897, behandlede to tredjedel af indlæggene tyske forhold. Det internationale stof fik kun en tredjedel af pladsen. Optalt er artikler såvel som de enkelte afsnit i "Rundschau" (disse lod de absolutte internationalisme-tal stige over "Die Neue Zeit"s niveau); "Monatshefte" bragte på dette tidspunkt ingen anmeldelser, selvom man i kort form omtalte "Literarisches" (det litterære). Udover en artikel af Gustav Bang omtales der syv gange danske begivenheder i denne oversigt.

Tabel 5; Indlæg i "Sozialistische Monatshefte" om den internationale arbejderbevægelse (9)

	1897-1900		1901-1904		1897-1904	
	antal	%	antal	%	antal	%
Frankrig	25	27,8	35	13,6	60	17,3
Storbrit.	7	7,8	46	17,8	53	15,2
Østrig	12	13,3	30	11,6	42	12,1
Rusland	5	5,6	28	10,9	33	9,5
Italien	10	11,1	21	8,1	31	8,9
Belgien	3	3,3	21	8,1	24	6,9
Schweiz	4	4,5	19	7,4	23	6,6
Polen	5	5,6	11	4,3	16	4,6
USA	2	2,2	14	5,4	16	4,6
Nederl.	7	7,8	8	3,1	15	4,3
Danmark	1	1,1	7	2,7	8	2,3
Spanien	4	4,5	4	1,6	8	2,3
Ungarn	1	1,1	6	2,3	7	2,0
Sverige	1	1,1	6	2,3	7	2,0
Australien	3	3,3	2	0,8	5	1,4
sum	90	100,0	258	100,0	348	100,0

Det, der allerede antydedes i "Die Neue Zeit", blev bekræftet af gennemgangen af SPD's centralorgan: bidragene om Danmark og landets arbejderbevægelse havde for størstedelens vedkommende et økonomisk indhold. Det gjaldt også for de kvartalsperioder, hvor det danske stof i "Vorwärts" udgjorde hhv. næsten eller endda lidt over 10% af det internationale stof.

Tabel 6: De perioder hvor der i "Vorwärts" står mest om Danmark (10)

	i alt antal		heraf økon. %	Heraf pol. Antal	% %
	antal	antal			
4.kvartal 1898					
Frankrig	67	26	38,8	41	61,2
Østrig	53	34	64,2	19	35,8
Danmark	32	17	53,1	15	46,9
Sverige	29	14	48,3	15	51,7
1. kvartal 1899					
Danmark	39	27	69,2	12	30,8
Frankrig	37	10	27,0	27	73,0
Sverige	33	23	69,7	10	30,3

Storbrit.	26	21	80,8	5	19,2
2. kvartal 1899					
Østrig	64	49	76,6	15	23,4
Belgien	59	37	62,7	22	37,3
Frankrig	43	20	46,5	23	53,5
Danmark	31	27	87,1	4	12,9
2. kvartal 1901					
Frankrig	42	21	50,0	21	50,0
Rusland	31	10	32,3	21	67,7
Danmark	22	12	54,5	10	45,5
Italien	21	12	57,4	9	42,9
1. kvartal 1902					
Frankrig	56	21	37,5	35	62,5
Italien	52	38	73,1	14	26,9
Belgien	42	7	16,7	35	83,8
Danmark	36	29	80,6	7	19,4

I slutningen af 1898 og begyndelsen af 1899 skrev man foruden om konflikter på arbejdsmarkedet også om de danske reaktioner på "Köller-politikken".(11) Ernst von Köller, der er kendt for sin forfølgelse af det tyske socialdemokrati, mens han var preussisk indenrigsminister i 1894/95, havde siden 1897 været overpræsident for den preussiske provins Slesvig-Holsten. Hans germaniseringsforsøg medførte, at danske borgere blev udvist. De danske og tyske socialdemokrater, der havde koordineret deres holdning, vendte sig mod denne politik.

I maj 1899 begyndte storlockouten mod de danske byggearbejdere, og konflikten varede til september samme år. Det er hovedårsagen til, at der står så meget om Danmark i andet kvartal 1899, og at det især handler om de økonomiske aspekter.

Foruden tømrer- og kusestrejken i København drejede det, der stod i "Vorwärts" notitser om Danmark i foråret 1901, sig om folketingsvalget og dannelsen af en ny regering. Der blev ikke bragt længere indlæg om det demokratiske parti Venstres første regeringsdannelse eller om det socialdemokratiske partis holdning til det.

I begyndelsen af 1902 spillede meddelelser om strejker den helt dominerende rolle - det var navnlig den langvarige søfyrbøderstrejke, man beskæftigede sig med. Folketingsarbejdet spillede en betydelig mindre rolle.

Udvekslingen af oplysninger om konflikter på arbejdsmarkedet i det danske og tyske socialdemokratis centralorganer (12), der givetvis blev suppleret med oplysninger i de relevante fagblade, der kræver en særlig undersøgelse, var tilstrækkeligt til at få iværksat imponerende solidaritetsaktioner mellem arbejderbevægelsen i de to lande.

Fra november 1891 til januar 1892 var de tyske typografer ude i en strejke for at opnå lønforbedringer og arbejdstidsnedsættelse. Politiet konfiskerede "krigskassen". Der kom nye bidrag til strejkeudvalget i Berlin, heraf mere end 150.000 mark fra den internationale arbejderbevægelse (13), fordelt på følgende måde:

England	59.100 Mark	Sverige	2.400 Mark
Østrig/Ungarn	39.900 Mark	Danmark	2.000 Mark
Amerika	21.100 Mark	Italien	1.400 Mark
Schweiz	11.100 Mark	Norge	1.100 Mark
Frankrig	3.200 Mark	Spanien	990 Mark

Det var meningen, at man via meldinger i "Vorwärts", der var forsynet med overskriften "undgå tilflytning", ville forhindre medlemmerne af de forskellige faggrupper i at flytte til områder, der var ramt af strejke; på den ene side for at forhindre at der blev hyret strejkebrydere, og på den anden side for at advare de vandrende svende mod at tage til områder med en dårlig beskæftigelsessituation. I de første ti måneder af 1895 blev der bragt 148 meddelelser af denne art i centralorganet. Af dem vedrørte de 70 Østrig-Ungarn, 27 Schweiz, 12 Danmark, 7 for hhv. Frankrig og Rumænien samt 5 for hhv. Belgien og Italien. Danmark var altså på førstepladsen, når det drejede sig om nabolande, hvor der taltes et

andet sprog end tysk. I slutningen af oktober begyndte de herskende lag i Tyskland at straffe disse advarsler som "en grov skandale". De var åbenbart ikke uden virkning(14).

I 1896/97 var havnearbejderne i Hamborg - en gruppe, der var af stor betydning for søfartsnationerne - ude i konflikt i 11 uger. Fra udlandet modtog de tyske fagforbunds generalkommission følgende beløb(15):

Land	Beløb i Mark
England	35.254,53
USA	9.276,24
Danmark	7.576,76
Sverige	3.569,23
Italien	1.872,01
Transvaal	1.542,24
Norge	1.380,55
Østrig	1.052,32
Frankrig	835,16
Schweiz	6.203,41
Belgien	169,35
Australien	149,94
Rumænien	92,00

De danske byggearbejdere, der var lockoutet i sommeren 1899 modtog også international økonomisk hjælp. Via den centrale ledelse i De samvirkende danske Fagforbund modtog man fra udlandet 489.000 kr., hvoraf 194.000 kr. kom fra Tyskland, 72.000 kr. fra England, 68.000 kr. fra USA, 59.000 kr. fra Sverige, 48.000 kr. fra Norge, 23.000 kr. fra Holland og op til 7.200 kr. fra forskellige andre lande.(16)

Det er ikke let at svare på spørgsmålet om, hvorfor de kontakter, der genspejles i "Vorwärts" mellem det tyske og det danske socialdemokrati ved århundredeskiftet, når man tager alle de mange andre aktiviteter i betragtning, i hovedsagen begrænser sig til de økonomiske aspekter. Det er klart, at de materielle forhold var dem, der var vigtigst for den "almindelige" arbejder. I begge lande opstod der stærke faglige organisationer, idet den danske organisationsprocent internationalt set nåede op på det højeste niveau(17).

Det kom ikke til nogen større politiske konflikter i Danmark omkring århundredeskiftet, især da, som allerede antydte, Venstre-problematikken ikke blev bemærket af SPD. Det forekom på en eller anden måde logisk, at det tyske socialdemokrati i første omgang kastede blikket på de lande, hvor man troede verdensrevolutionen, som man ventede på, ville finde sin afgørelse. På andenpladsen i deres interessesfære kom Østrig, med hvis socialdemokrati man siden grundlæggelsen havde haft nære kontakter, hvor der ikke eksisterede nogen sproglig barriere, og hvor der jo også kunne ske alt muligt. Det havde dog ikke måttet gå så vidt, at man f.eks. i det tyske partis diskussion i 1894/95 om det agrarprogram, man omsider måtte se at få indført, næsten så helt bort fra de danske erfaringer - Socialdemokratiet havde udarbejdet tilsvarende programatiske dokumenter i 1882, 1888 og 1890; det var kun Georg von Vollmar, der overhovedet tog dette op(18). På den anden side var det danske socialdemokrati ikke særligt optaget af de diskussioner, der blev ført i "Neue Zeit". Ganske vist blev der også ført teoretiske diskussioner i det danske parti, "men kun i periferien, nemlig i de socialdemokratiske diskussionsklubber, og uden at denne til dels principielle debat blev taget op af partiledelsen omkring P. Knudsen endside de almindelige partimedlemmer"(19).

I sin beretning på II. Internationales kongres i Paris i 1900 indrømmede det danske socialdemokrati, at man "Af et lille land næppe vil kunne forvente, at vi skal marchere i spidsen, når det gælder indførelsen af socialismen. Men det, vi givetvis vil kunne opnå, er, at arbejderklassen i vores land er så modent, at den, når kapitalismen har udspillet sin rolle i de store lande, vil kunne deltage kraftigt i den sociale genrejsning"(20).

Det var ikke blot begivenhederne under første verdenskrig, der skulle komme til at vise, at de enorme sociale udviklinger i første række skyldes økonomisk utilstrækkelighed. Etablering af kontakter på netop dette område kunne altså - selv med alle mulige forbehold - være til fordel for såvel det danske som det tyske socialdemokrati.

Noter

1. Protokoll über die Verhandlungen des Parteitages der Sozialdemokratischen Partei Deutschlands. Abgehalten zu Halle vom 12. bis 18. Oktober 1890, Berlin 1890, s. 26. - Man må formode, at Mundberg særligt interesserede sig for de organisationsspørgsmål, der skulle træffes beslutning om, eller kan der være tale om, at det er et rent tilfælde, at den eneste anden danske gæst på en SPD-kongres før 1914, nemlig Sigvald Olsen, var gæst på kongressen i Leipzig i 1909, hvor det også navnlig drejede sig om organisationsvedtægterne?
2. Smlg. Ines Grüntz: Internationale Stellung und internationale Beziehungen der deutschen Sozialdemokratie im Spiegel des "Vorwärts" 1891-1895. Diplomarbeit ved Karl-Marx-Universität, Leipzig 1982, bilag.
3. Smlg. Detlef Hansel: Internationale Stellung und internationale Beziehungen der deutschen Sozialdemokratie im Spiegel des "Vorwärts" 1901-1904/5. Diplomarbeit ved Karl-Marx-Universität, Leipzig 1982, bilag.
4. Smlg. Siegrid Kleinke: Internationale Stellung und internationale Beziehungen der deutschen Sozialdemokratie im Spiegel des "Vorwärts" 1903/1904. Diplomarbeit ved Karl-Marx-Universität, Leipzig 1986, bilag.
5. Smlg. Bärbel Bäuerle: Das sozialdemokratische Zentralorgan in Berlin. Materialien zum ersten Dezennium des "Vorwärts". I: Jahrbuch für Geschichte 35, Berlin 1987, s. 269 ff.
6. Smlg. Siegrid Kleinke a.a.
7. Smlg. Die Neue Zeit. Wochenschrift der deutschen Sozialdemokratie Generalregister 1883-1923, bd. 1-2, Vaduz 1978.
8. Smlg. Hella Schulz: Zur Stellung der internationalen Arbeiterbewegung 1891-1914 in der "Neuen Zeit". Diplomarbeit ved Karl-Marx-Universität, Leipzig 1985, bilag.
9. Smlg. Gerald Piegl: Die "Sozialistischen Monatshefte" - Analyse der internationalen Verfasserstruktur und ausgewählte Probleme der internationalen Arbeiterbewegung unter Berücksichtigung der internationalen Beziehungen der deutschen Sozialdemokratie 1897-1907. Diplomarbeit ved Karl-Marx-Universität, Leipzig 1984, s. 103.
10. Smlg. Ines Frohl: Die internationale Arbeiterbewegung in den Jahren 1897 bis 1900 im Spiegel des "Vorwärts". Diplomarbeit ved Karl-Marx-Universität, Leipzig 1984, s. 60 ff. - Detlef Hansel a.a.
11. Smlg. Gerd Callesen: Sozialdemokratie und nationale Frage in Nordschleswig um die Jahrhundertwende. I: Archiv für Sozialgeschichte, bd. IX, Hannover 1969, s. 276 ff.
12. Også i det danske socialdemokratiske centralorgan "Social-Demokraten" var det stoffet om konflikter på arbejdsmarkedet, der i høj grad dominerede indholdet før første verdenskrig. - Smlg. Gerd Callesen/John Logue: Social Democrats and Internationalism. The Copenhagen Social Democratic Newspapers' Coverage of International Labor Affairs 1871-1958, Kent (Ohio) 1979, s. 26.
13. Smlg. Volker Emmrich: Die deutsche Sozialdemokratie im Prozess der Herausbildung und weiteren Festigung der internationalen Arbeitereinheit auf revolutionärer Grundlage (1876-1893). Phil. Diss. A, Leipzig 1978, s. 201, 324 f.
14. Smlg. Harald Koth: Materielle Solidaritätsaktionen der deutschen und österreichischen Arbeiterbewegung im letzten Drittel des 19. Jahrhunderts. I: Internationale Stellung und internationale Beziehungen der deutschen Sozialdemokratie 1871-1900. Protokoll des 1. bilateralen Symposiums von Historikern der DDR und der Republik Österreich, Leipzig 1981, s. 89.
15. Smlg. Lothar Mosler: Der Streik der Hafenarbeiter und Seeleute in Hamburg-Altona im Jahre 1896/97. Phil. Diss. A., Leipzig 1958, s. LXXIV.
16. Smlg. Jens Jensens beretning til den internationale kongres i Paris 1900, i: Congrès Socialiste International Paris 23.-24. septembre 1900, Genève 1980 (Reprint) s. 491 f, s. 516 f og Asger Rabølle Nielsen: Storlockouten 1899 og den internationale solidaritet, i: Arbejderhistorie 27 s. 3-16.
17. Smlg. Gerd Callesen: Die Entwicklung der politischen und gewerkschaftlichen Taktik durch die dänische Arbeiterbewegung in den 1890er Jahren. I: Der Platz der II. Internationale in der Geschichte der Arbeiterbewegung (1889-1914). Referate und Diskussionsbeiträge des wissenschaftlichen Kolloquiums anlässlich des 100. Jahrestages des Internationalen

Arbeiterkongresses zu Paris (1889), Leipzig 1989, s. 101 f. - Ifølge en international oversigt udarbejdet af Gustav Bang på basis af en rundspørge, der også stod i "Vorwärts" Nr. 101, den 30. april 1899, var der i de danske faglige organisationer 75.000 medlemmer og i de tyske 419.162.

18. Smlg. Hans Norbert Lahme: Sozialdemokratie und Landarbeiter in Dänemark. Eine Studie zur Entwicklung von Theorie und Praxis in der frühen dänischen Sozialdemokratie, Odense 1982, s. 155 ff.

19. Idem, s. 165.

20. Bericht der Sozialdemokratie in Dänemark an den Internationalen Sozialistischen Arbeiterkongress in Paris vom 23.-28. September 1900, København, s. VII og i Congrès Socialiste International [note 16] s. 478, 501.

Oversat af Lena Flugger

Abstract. *Koth, Harald: Kontakte zwischen der deutschen und der dänischen Sozialdemokratie um die Jahrhundertwende. Arbejderhistorie 39 (1992)*

Die Geschichte der Beziehungen zwischen den sozialdemokratischen Arbeiterbewegungen in verschiedenen Ländern lässt sich u.a. an Hand der Presseerzeugnisse der Organisationen untersuchen. Dies geschieht hier auf der Grundlage mehrerer Untersuchungen über die Berichterstattung des "Vorwärts", der "Neuen Zeit" und der "Sozialistischen Monatshefte". In dem konkreten Fall ergibt sich ein Übergewicht der gewerkschaftlich-ökonomischen Berichterstattung der deutschen Arbeiterpresse zur Lage in Dänemark, die ihre Ursache in den großen gewerkschaftlichen Kämpfen um die Jahrhundertwende hatte. Die veröffentlichten Statistiken, die über den konkreten Fall hinausgehen, deuten Möglichkeiten der weiteren Analyse und Interpretation an.